

Lietuvoje prieglobstį gavusių užsieniečių socialinių išteklių analizė

Karolis Žibas

SOCIALINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS, ETNINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

SANTRAUKA. Remiantis 2007 m. atlikto tyrimo „Valstybės paramos teikimo užsieniečių, gavusių prieglobstį Lietuvos Respublikoje, integracijai efektyvumo įvertinimas“ duomenimis, straipsnyje siekiama nustatyti didžiausius kliūtis sėkmingai pabėgėlių integracijai ir didelę įtaką socialinės integracijos procesui turinčius pabėgėlių socialinius išteklius, jų poveikį asmeninei ir kolektyvinei integracijos patirčiai, t. y. integracijai į darbo rinką, priėjimui prie būsto ir kitų sektorių. Straipsnyje apibūdinami pabėgėlių (ne)sėkmingai įvaldyti socialiniai ištekliai, kurie padeda šiems asmenims spręsti socialinės integracijos proceso metu kylančius sunkumus. Taip pat įvardijami socialiniai ryšiai, turintys didelės įtakos prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos eigai Lietuvoje, apibūdinamas atskirų pabėgėlių grupių skirtingas priėjimas prie valstybės teikiamų paslaugų, skirtingas požiūris į šių paslaugų įsisavinimą, kuris taip pat daro įtaką socialinės integracijos eigai ir integracijos rezultatams.

Pagrindiniai žodžiai: PRIEGLOBSTĮ GAVĘ UŽSIENIEČIAI, PABĖGĖLIAI, SOCIALINĖ INTEGRACIJA, SOCIALINIAI IŠTEKLIAI.

Įžanga

Lietuva tapo pabėgėlius¹ priimančia šalimi 1997 m. ratifikavus Ženevos konvenciją (1951), Protokolą dėl pabėgėlio statuso (1967) ir 1997 m. liepą Lietuvoje įsigaliojus įstatymui dėl pabėgėlio statuso (šiuo metu galioja įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (2004). Ženevos konvenciją ratifikavusi Lietuva įsipareigojo pagal nuostatas ginti savo teritorijoje esančius pabėgėlius ir sudaryti jiems sąlygas integruotis.

Prieglobstį gavę užsieniečiai yra laikomi specifine grupe, kuri turi ypatingų poreikių ir dažnai patiria įvairių sunkumų: kalbos barjeras, institucinės ir teisinės sistemos, kultūros bei kitų vertybių neišmanymas. Pabėgėliai taip pat neretai susiduria su diskriminacija darbo ir apgyvendinimo sektoriuose; darbo rinkoje patiria tokius sunkumus kaip mažai apmokamas darbas, nesaugios ir nesveikos darbo sąlygos, ilgesnis darbo laikas, kliūtys gauti geriau apmokamą ar labiau kvalifikuotą darbą. Šių asmenų šeiminei padėčiai

¹ Šiame straipsnyje pabėgėlio sąvoka apima įvairias prieglobsčio formas gavusius užsieniečius: tuos, kurie turi pabėgėlio statusą pagal Ženevos konvenciją, ir tuos, kuriems Lietuvos Respublika suteikė papildomą apsaugą.

(daugiavaikės šeimos, vienišos motinos ar tėvai), dažni sveikatos sutrikimai, psichologinės problemos, aplinkybės, dėl kurių pabėgėliams tenka ieškotis prieglobsčio, ir neigiamos visuomenės nuostatos taip pat apriboja sėkmingos integracijos galimybes.

Pabėgėliai yra viena iš labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių, gyvenančių Lietuvos Respublikoje, todėl jiems būtina teikti paramą. Viena pagrindinių Lietuvoje taikomų paramos priemonių – prieglobstį gavusių užsieniečių Socialinės integracijos programa, kurios metu pabėgėlius siekiama įtraukti į Lietuvos visuomenę, suteikti jiems galimybę gyventi savarankiškai.

Lietuvoje atlikti tyrimai² liudija, jog integracijos procesui reikšmės turi ne tik pabėgėlių asmeninės savybės, bet ir socialinė aplinka, kurioje jie atsiduria: kalbos barjeras, amžius ir lytis užkerta kelią pabėgėlių ekonominei integracijai ir leidžia rinktis tik nekvalifikuotus bei prastai apmokamus darbus; sėkminga integracija yra susijusi su miestu, kuriame pabėgėlis gyvena ir dažnai priklauso nuo nevyriausybinių organizacijų teikiamos pagalbos. Taip pat pastebima, kad pačių pabėgėlių vertinimu, socioekonominės problemos yra pagrindiniai iššūkiai, kuriuos jiems, norint integruotis į Lietuvos visuomenę, reikia įveikti.

Šie tyrimai įvardijo socialinės integracijos programos problematiką, personalo, dirbančio su prieglobstį gavusiais užsieniečiais, ir darbdavių požiūrį, taip pat pabėgėlių ir jų šeimų poreikius siekiant integruotis į Lietuvos visuomenę ir į darbo rinką. Tačiau dėl įvairių priežasčių ne visiems prieglobstį gavusiems užsieniečiams socialinė integracija vyksta vienodai, todėl iškyla esminiai klausimai, susiję ne tik su valstybės teikiamos paramos vykdymo efektyvumu ir bendra integracijos problematika, bet taip pat su pačių pabėgėlių socialinių išteklių panaudojimu bei integracijos metu teikiamų paslaugų įsisavinimu.

Socialinių paslaugų priežiūros departamento prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyva 2007 m. spalio – lapkričio mėnesiais Socialinių tyrimų institutas ir Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras atliko tyrimą „Valstybės paramos teikimo užsieniečių, gavusių prieglobstį Lietuvos Respublikoje, integracijai efektyvumo įvertinimas“, kuris nustatė didžiausias kliūtis sėkmingai pabėgėlių integracijai,

² *Prieglobstį Lietuvoje gavusių užsieniečių ir jų šeimų narių socialinių ir profesinių poreikių tyrimas.* Prieglobstį gavusių užsieniečių socialinių ir profesinių poreikių sociologinės apklausos rezultatu analizė (2003). Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Trečiojo tyrimų etapo ataskaita. Vilnius; Socialinės ekonomikos institutas (2006). *Pabėgėlių ir jų šeimų poreikių Lietuvos Respublikoje tyrimo ataskaita.* Kaunas http://www.lygus.lt/pabegeliai/files/Pabegeliu%20poreikiai_tyrimo%20ataskaita%20su%20log.doc;

Socialinės ekonomikos institutas (2005). *Prieglobsčio prašytojų socialinės ir profesinės integracijos galimybių studijos ataskaita.* Kaunas <http://www.in.corpore.lt/customfiles/lt/galimybiu%20studija.doc>.

jų poreikius ir didelę įtaką integracijos procesui turinčius pabėgėlių socialinius išteklius, kuriais šie asmenys disponuoja ir atvykę į juos priimančiąją šalį naujai įsisavina.

Remiantis minėto tyrimo duomenimis, straipsnyje siekiama aptarti prieglobstį gavusių užsieniečių turimų socialinių išteklių įtaką asmeninei ir kolektyvinei integracijos patirčiai, t. y. integracijai į darbo rinką ir priėjimui prie apgyvendinimo ir kitų sektorių.

Norint įgyvendinti užsibrėžtą tikslą reikia atsakyti į šiuos klausimus: (1) Kokie pabėgėlių socialiniai ištekliai yra išplėtoti labiausiai? (2) Kokiais socialiniais ištekliais pabėgėliams pavyksta pasinaudoti (ne)sėkmingai? (3) Kokie socialiniai ištekliai lemia sėkmingą prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos eigą Lietuvoje?

Siekiant atsakyti į šiuos klausimus straipsnyje buvo remtasi moksline literatūra, panaudoti dokumentų, kokybinių ir kiekybinių duomenų analizės metodai. Mokslinės literatūros ir dokumentų analizės apibendrinimui bei praktinės situacijos Lietuvoje iliustravimui straipsnyje buvo panaudoti tyrimo „Valstybės paramos teikimo užsieniečių, gavusių prieglobstį Lietuvos Respublikoje, integracijai efektyvumo įvertinimas“ duomenys ir papildoma šių duomenų analizė.

Tyrimo „Valstybės paramos teikimo užsieniečių, gavusių prieglobstį Lietuvos Respublikoje, integracijai efektyvumo įvertinimas“ gairės

Remiantis socialinių išteklių samprata, atliekant tyrimą buvo išskirti veiksniai, darantys įtaką prieglobstį gavusių užsieniečių socialinei integracijai. Šie veiksniai gali būti vertinami nagrinėjant socialinius išteklius, kuriais pabėgėliai disponuoja ir kuriuos įsisavina.

Atliekant Lietuvoje prieglobstį gavusių užsieniečių apklausą buvo siekiama įvertinti šias aktualias socialinės integracijos sritis: (1) *apgyvendinimas* (priėjimas prie apgyvendinimo sektoriaus, būsto gavimo aplinkybės, būsto savininkų požiūris, pabėgėlių geografinė koncentracija); (2) *užimtumas ir ekonominė situacija* (priėjimas prie darbo rinkos, įsidarbinimo aplinkybės, užimamos pozicijos, bendradarbių ir darbdavių požiūris; pabėgėlių ekonominis stabilumas, gaunamos pajamos ir skiriama parama); (3) *dalyvavimas švietimo sistemoje* (turimos kvalifikacijos (į)vertinimas, priėjimas prie švietimo sistemos, kalbos barjeras, lietuvių kalbos mokymasis, pabėgėlių vaikų mokymasis (lietuvių kalba) ir (4) *ryšiai* su valstybės institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis, bendruomenėmis ir atskirais asmenimis.

Socialinių išteklių analizė buvo atlikta taikant šiuos *tyrimo metodus*: (1) tyrimo koncepcijos detalizavimas ir instrumentų parengimas (empirinio tyrimo parametrų nustatymas; respondentų imties ir atrankos formavimas bei pagrindimas); (2) statistikos apie prieglobsčių prašytojus ir jų dalyvavimą socialinės integracijos programoje apžvalga; (3) Lietuvoje atliktų tyrimų ir projektų apžvalga bei teisinių dokumentų analizė pabėgėlių socialinės integracijos situacijai įvertinti; (4) valstybės įstaigų ir visuomeninių organizacijų, dirbančių su pabėgėliais, apžvalga; (5) interviu su ekspertais siekiant apžvelgti bendrą socialinės integracijos problematiką, jos eigą ir struktūrą; (6) žvalgybinis tyrimas, siekiant nustatyti būsimo tyrimo patikimumą ir efektyvumą; (7) pabėgėlių patirties dalyvaujant socialinės integracijos priemonėse ir socialinių išteklių empirinis tyrimas (dviejų tikslinių grupių anketinė apklausa) ir (8) rekomendacijų ir tyrimo ataskaitos rengimas.

Anketinė apklausa³

Atliekant socialinių išteklių analizę, remiantis kvotine atranka buvo vykdoma dviejų tikslinių grupių – (1) pabėgėlių, kurių dalyvavimas Socialinės integracijos programoje yra pasibaigęs, ir (2) pabėgėlių, šiuo metu dalyvaujančių Socialinės integracijos programoje, – anketinė apklausa. Atliekant apklausą iš viso buvo apklausti 73 įvairios etninės kilmės, amžiaus, lyties ir šeiminių padėties respondentai. Empirinę tyrimo imtį sudaro 49 (68 proc.) respondentai, dalyvaujantys Socialinės integracijos programoje, ir 24 (32 proc.), baigę Socialinės integracijos programą (arba joje nedalyvaujantys).

Ekspertų interviu

Prieš pradėdant vykdyti apklausą buvo atlikti pusiau struktūruoti kokybiniai interviu su Ruklos pabėgėlių priėmimo centro (RPPC) darbuotojais siekiant identifikuoti socialinės integracijos problematiką, geriau pažinti pabė-

³ Apklausa buvo atliekama Ruklos pabėgėlių priėmimo centre (Jonavos r.), Kaune, Vilniuje, Klaipėdoje, Elektrėnuose, Marijampolėje, Pabradėje ir Lentvaryje.

Anketos klausimų blokai buvo sudaromi remiantis socialinių išteklių teorinėmis prielaidomis ir interviu su ekspertais metu nustatyta prieglobstį gavusių užsieniečių socialinės integracijos problematika (žr. *Valstybės paramos teikimo...* 2007). Respondentai buvo atrenkami vadovaujantis Ruklos pabėgėlių priėmimo centro statistiniais duomenimis, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos, Vilniaus arkivyskupijos „Carito“, Klaipėdos dienos užimtumo tarnybos „PGU*INTEGRA“, Elektrėnų savivaldybės Slaugos ir socialinių paslaugų centro bei Marijampolės savivaldybės darbuotojų nurodytais kontaktais.

gėlių integracijos patirtis, dabartinę integracijos eigą ir situaciją integracijos programai pasibaigus.

Atlikus prieglobstį gavusių užsieniečių socialinių išteklių analizę buvo įvertintas valstybės paramos teikimo užsieniečių, gavusių prieglobstį Lietuvos Respublikoje, Socialinės integracijos programos efektyvumas ir problematika konkrečiose programos srityse; nustatyti prieglobstį gavusių asmenų ir jų šeimų narių, dalyvaujančių, taip pat baigusių Socialinės integracijos programą, socialiniai ištekliai, jų panaudojimas bei integracijos patirtis.

Prieglobstį gavusių užsieniečių socialinė integracija: teorinės prielaidos ir Lietuvos praktika

Siekiant įvardyti Lietuvoje prieglobstį gavusių užsieniečių socialinius išteklius ir jų įtaką socialinės integracijos procesams, būtina kalbėti apie Lietuvoje įgyvendinamas socialinės politikos priemones. Lietuvoje vykdoma prieglobstį gavusių užsieniečių Socialinės integracijos programa – tai socialinės politikos priemonė, kurios pagalba siekiama pabėgėlius aprūpinti ištekliais (kalba, profesija, kultūrinių ypatybių supratimu, informacija, ryšiais su visuomene, socialiniais darbuotojais bei nevyriausybinį organizacijų atstovais ir kt.), padedančiais sėkmingiau integruotis į darbo rinką ir kitus sektorius. Kitaip tariant, pabėgėliai, dalyvaudami Socialinės integracijos programoje, turi daugiau galimybių plėsti savo socialinius ryšius, lengviau prieiti prie darbo rinkos ir kitų sektorių bei perprasti juos priimančios visuomenės kultūrinės ir socialines normas.

Pateikiami keli skirtingi socialinės integracijos teoriniai aiškinimo būdai. Visų pirma socialinė integracija gali būti apibūdinama kaip siekis, įgyvendinantis lygias galimybes ir teises visiems individams. Šiuo atveju tapti labiau integruotam, vadinasi, pagerinti gyvenimo kokybę, socialinį statusą (*Social Integration: Approaches and Issues* 1994). Plačiaja prasme socialinės integracijos sąvoka vartojama nagrinėjant piliečių teises ir galimybes naudotis visuomenės ištekliais darbo rinkoje, švietimo, sveikatos priežiūros, būsto ir kitose srityse (Beresnevičiūtė 2005:21).

Europos fondo gyvenimo ir darbo sąlygoms gerinti (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions) pranešime „Trečiųjų šalių piliečių integracija“ (*Integration of Third-country Migrants* 2007:1) pabrėžiama, kad integracija turėtų būti suvokiama kaip abipusis adaptacijos procesas tarp migranto ir priimančiosios visuomenės, kuri sudaro keturi etapai: (1) struktūrinė integracija į darbo rinką, švietimo ir apgyvendinimo sektorius; (2) socializacija per žinias, kultūrinius standartus ir

individų kompetencija; (3) socialinė integracija per socialinę sąveiką, ryšių kūrimą ir migrantų socialinius santykius su priimančiąja visuomene bei (4) migrantų identifikacija su priimančiąja visuomene.

Sėkminga ekonominė integracija pasireiškia, kai imigrantai prisideda prie priimančiosios valstybės ekonomikos augimo, taip pat gauna pajamų, užtikrinančių ne žemesnį už skurdo ribą migrantų ir jų šeimų gyvenimą. Svarbiausi sėkmingos integracijos į darbo rinką veiksniai gali būti: žemas migrantų nedarbo lygis, jų integracija į aukštos kvalifikacijos darbo rinką, lygių teisių ir galimybių užtikrinimas užimtumo srityje. Socialinė integracija pasireiškia sėkminga migranto integracija į visus keturis integracijos etapus (*Integration of Third-country Migrants* 2007:2). Taigi integracijos terminu gali būti apibūdinti tie procesai, kurie turi įtakos įvairių subjektų arba veikėjų susijungimui į socialinę sistemą, t. y. bendruomenę, bendriją ar kitą darinį (Kasatkina, Leončikas 2003:125).

Socialinė integracija – viena iš socialinės nelygybės ir atskirties mažinimo priemonių, dažniausiai taikoma socialinės rizikos asmenų grupėms ar pažeidžiamiems asmenims. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija prie daugelio socialinės rizikos asmenų grupių⁴ priskiria Lietuvoje prieglobstį gavusius užsieniečius kaip grupę, kuriai yra būtina taikyti mechanizmus, mažinančius socialinę atskirtį. Pabėgėliai, gyvenantys juos priimančiojoje šalyje, valdo silpnesnius socialinius išteklius nei juos priimančioji visuomenė. Tokiu būdu šie asmenys tampa socialinės nelygybės objektais, kadangi jiems yra sunkiau prieiti prie užimtumo, apgyvendinimo, sveikatos apsaugos, švietimo ir kitų sektorių.

Minėtos socialinės rizikos asmenų grupės dažniausiai būna žemesnio išsilavinimo, turi mažiau galimybių integruotis į darbo rinką, todėl atsiduria darbo rinkos „užribyje“. Socialinė nelygybė ir atskirtis dažniausiai pasireiškia per ilgalaikį nedarbą, todėl užimtumo didinimas yra vienas iš pagrindinių integracijos proceso elementų. Efektyvi migrantų integracija į darbo rinką suteikia individams didesnių galimybių ir ekonominę nepriklausomybę; savo ruožtu ekonominė asmens laisvė stiprina individo socialinius išteklius, kadangi asmuo tampa savarankišku ir mažiau priklausomu nuo valstybės taikomų socialinės politikos priemonių.

Lietuvoje prieglobstį gavę užsieniečiai – vienas iš socialinės atskirties pavyzdžių, kurį iliustruoja aukštas nedarbo lygis: 2003 m. atlikto tyrimo (*Prieglobstį Lietuvoje gavusių asmenų ir jų šeimų narių socialinių ir profesinių poreikių tyrimas* 2003) duomenys parodė, kad net 97,2 proc. potencialių Socialinės integracijos programos dalyvių neturėjo darbo; tuo tarpu valstybės

⁴ Nuteistieji, grįžę iš įkalinimo vietų, prekybos žmonėmis, prostitucijos aukos ir kt.

paramą teikiančių institucijų atstovų nuomone (žr. *Pabėgėliams – pagalba ieškant darbo*, DELFI, 2005 12 15), 2005 m. nedarbo lygis tarp Lietuvoje prieglobstį radusių asmenų viršijo 70 procentų. 2007 m. atlikto tyrimo (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenimis, 48 proc. respondentų pašalpas nurodė kaip pagrindinį pragyvenimo šaltinį. Šie skaičiai rodo, kad socialinės atskirties mažinimo mechanizmai prieglobstį gavusiems asmenims yra svarbūs.

Lietuvoje šie mechanizmai yra įgyvendinami per pabėgėlių Socialinės integracijos programą, kurią vykdo valstybės institucijos⁵ ir nevyriausybinių organizacijų⁶. Įgyvendinant šią programą yra taikomos tokios socialinės integracijos priemonės kaip lietuvių kalbos kursai, kultūrinis pažinimas, profesinis rengimas ir galiausiai – individo integracija į darbo rinką. Kitaip tariant, ši programa – tai socialinės politikos priemonių kompleksas, apimantis prieglobstį gavusių užsieniečių kultūrinės, socialinės ir ekonominės gyvenimo sferas. Taigi atsižvelgus į Lietuvoje vykdomą pabėgėlių socialinę integraciją galima teigti, kad šalyje vykstantys prieglobstį gavusių užsieniečių integraciniai procesai apima daugumą teorinių socialinės integracijos elementų.

Socialiniai ištekliai

Nors Lietuvoje gyvenančių prieglobstį gavusių asmenų skaičius nėra didelis⁷, o 2007 m. vykdyto tyrimo (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) metu atlikta projektų ir tyrimų, valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų apžvalga parodė, kad valstybės ir ES paramos teikimo bei įsisavinimo infrastruktūra Lietuvoje išplėta gerai, tačiau tai negarantuoja sėkmingos prieglobstį gavusių asmenų integracijos dėl įvairių priežasčių, kurios bus aptartos šiame skyriuje.

Vienas iš svarbiausių veiksnių, darančių įtaką pabėgėlių socialinės integracijos procesams, gali būti laikytinas prieglobstį gavusių užsieniečių socialiniai ryšiai, kurių pagalba šie asmenys gali greičiau ir sėkmingiau įsisavinti Socialinės integracijos programos metu valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų teikiamą paramą.

⁵ Socialinių paslaugų ir priežiūros departamentas prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Ruklos pabėgėlių priėmimo centras ir kt.

⁶ Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija, Vilniaus arkivyskupijos „Caritas“.

⁷ 2007 m. duomenimis, Lietuvoje gyveno apie 450 pabėgėlių. Daugumą jų sudaro čekėnų tautybės asmenys (80 proc.). Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių komisaro valdybos duomenimis, apie 60 proc. visų Lietuvoje gyvenančių pabėgėlių yra moterys ir vaikai.

Pabėgėliai, atvykę į juos priimančiąją šalį, susiduria su unikaliais socio-ekonominės integracijos barjerais, kurie yra veikiami jų pačių patirties: nesavanoriškos tremties, kalbos barjero, izoliacijos, atsiskyrimo nuo šeimos ir kt., o tai daro įtaką ribotiems prieglobstį gavusių asmenų socialiniams ryšiams (*The Way Forward* 2005:29). Tik atvykę į Lietuvą šie asmenys neturi galimybių dalyvauti pagrindiniuose visuomenės gyvenimo sektoriuose, o jų socialiniai ryšiai su priimančiosios visuomenės nariais ir institucijomis yra silpni. Pabėgėliai, pasinaudoję valstybės taikomomis socialinės politikos priemonėmis, stiprina socialinius ryšius, o tai padeda spręsti užimtumo ir apgyvendinimo problemas.

Be migrantams palankią integracinę erdvę kuriančių valstybės mechanizmų, pačių migrantų asmeniniai socialiniai ryšiai taip pat prisideda tiek prie nedarbo mažinimo, tiek prie visos socialinės integracijos proceso. Pavyzdžiui, JAV atlikti tyrimai (Beaman 2008:1-2) parodė, jog daugiau nei pusė darbų yra randama per formalius ir neformalius socialinių ryšių kontaktus.

2007 m. Lietuvoje atliktas tyrimas (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) patvirtino teigiamą pabėgėlių socialinių ryšių įtaką jų integracijai į darbo rinką ir apgyvendinimo sektorių. Kaip parodė tyrimas, užimtumas ir apgyvendinimas yra pagrindinės probleminės Lietuvoje prieglobstį gavusių užsieniečių socialinės integracijos sritys, o pabėgėlių socialiniai ryšiai yra kuriami pačių pabėgėlių (ir (ar) jų bendruomenių), dalyvaujant priimančiajai Lietuvos visuomenei plačiąja prasme (t. y. darbdaviai, būstų savininkai ir kt.), valstybės institucijoms ir nevyriausybinėms organizacijoms, kurių veikla siejasi su pabėgėlių integracijos procesais. Šie ryšiai daro teigiamą įtaką (su keliomis išimtimis, kurios bus aptartos šiame straipsnyje) tiek integracijai į darbo rinką, tiek į kitus sektorius.

Tyrimo apklausos (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenys taip pat parodė, kad pabėgėlių socialinių ryšių raidą Lietuvoje galima sieti ir su kitais veiksniais, darančiais poveikį pabėgėlių integracijai: integracijos priemonės, pirminė individo (integracijos) pozicija, geografinis pabėgėlių pasiskirstymas, prieglobstį gavusių užsieniečių socialinės charakteristikos, išsilavinimas, požiūris į integracijos metu teikiamų paslaugų įsisavinimą, labiau bendruomeninis ar individualus gyvenimo būdas, neigiamos visuomenės (įskaitant darbdavių ir būstų savininkų) nuostatos ir kitos aplinkybės.

Socialinės politikos priemonės daro teigiamą įtaką pabėgėlių integracijai, kadangi šie asmenys, dalyvaudami socialinės integracijos procesuose, turi daugiau galimybių prieiti prie išteklių, darančių teigiamą įtaką integracijos procesams. Šie ištekliai gali būti formaliai sudaryti pabėgėlių ar jų grupių, funkcionuoti neformaliu lygmeniu, veikti skirtingų tipų socialinius ryšius (Atfield, O'Toole 2007:15), kurių pagalba prieglobstį gavę asmenys galėtų spręsti asmenines (taip pat ir kolektyvines) finansines, užimtumo, sveikatos ar kitas problemas (Navjot, Krahn 2007). Lietuvoje šiuos ryšius iliust-

ruoja apklausos (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenys: atliekant apklausą buvo identifikuoti labiau formalūs ryšiai su paramą teikiančių institucijų⁸ atstovais ir neformalūs ryšiai su pabėgėlių bendruomenės atstovais (rečiau – Lietuvos piliečiais) bei šių ryšių dažniausiai teigiama įtaka sprendžiant socialinės integracijos proceso metu kylančias problemas.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad socialiniai ryšiai – svarbus socialinės integracijos veiksnys, suteikiantis pabėgėliams didesnių galimybių prieiti prie visuomenės socialiniuose santykiuose įsitvirtinusių tokių išteklių kaip informacija, pasitikėjimas, kompetencija, socialinių bei kultūrinių normų suvokimas ir kt. Šių išteklių įsisavinimas, o kartu ir geresnės gyvenimo kokybės užsitikrinimas gali būti vadinamas priėjimu prie socialinių išteklių ir jų valdymu.

Individo ištekliai gali būti apibrėžiami kaip visuomenėje ar visuomenės santykiuose įsitvirtinusiųs gėrybės, kurių valdymas palaiko ir skatina individo asmeninę motyvaciją išgyventi. Socialinių išteklių pavyzdžiais gali būti laikomi individo gerovė (pvz., užimtumas, išsilavinimas), statusas ar gebėjimai (pvz., kalba) (Lai, G. *Et al* 1998:160 pagal Lin 1982; Boxman and Flap 1990).

Kitaip tariant, socialiniai ištekliai – tai gėrybės, įsitvirtinusiųs asmens socialiniuose santykiuose ir prieinamos per tiesioginius ar netiesioginius socialinius ryšius tarp atskirų individų ar individų grupių (Lai, G. *et al.* 1998:160 pagal Lin *et al.* 1981a and Lin *et al.* 1981b; Lin and Dumin 1986). Specifiniuose veiksmuose (pvz., ieškant darbo) asmuo gali mobilizuoti savo socialinius išteklius siekdamas pasikeisti informacija, kuri galėtų padidinti sėkmingų darbo paieškos rezultatų galimybę. Pagrindinė hipotezė, kylanti iš socialinių išteklių teorijos, teigia, kad priėjimas prie socialinių išteklių ir jų naudojimas nulemia geresnius darbo paieškos rezultatus (Lai, G. *et al.* 1998:160 pagal Lin 1982).

Šią hipotezę patvirtina 2007 m. atliktas tyrimas (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) ir jo rezultatų palyginimas su 2003 m. atlikto tyrimo (*Prieglobstį Lietuvoje gavusių užsieniečių ir jų šeimų narių socialinių ir profesinių poreikių tyrimas* 2003) duomenimis. Prieglobstį gavusių užsieniečių dalyvavimas Socialinės integracijos programoje – tai galimybių prieiti prie socialinių išteklių didinimas. Tai rodo 2003 m. atlikta apklausa: jeigu 5,1 proc. iš visų apklausoje dalyvavusių potencialių Socialinės integracijos programos dalyvių pajamas gavo iš darbo užmokesčio, tai tarp respondentų, dalyvaujančių integracijos programoje, tokių asmenų buvo tris kartus daugiau – 15,6 proc. Šių duomenų palyginimas su 2007 m. atliktos apklausos rezul-

⁸ Ruklos pabėgėlių priėmimo centro, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos, Vilniaus arkivyskupijos „Carito“ ir kt.

tatais rodo, kad pabėgėlių situacija užimtumo srityje pagerėjo: iš visų apklausoje (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) dalyvavusių prieglobstį gavusių užsieniečių beveik pusė (48 proc.) turėjo darbą, už kurį gavo atlygį (žr. 1 pav.).

Remiantis anksčiau pateiktais duomenimis galima daryti prielaidą, kad socialinės politikos priemonės suteikia pabėgėliams papildomų galimybių plėtoti socialinius išteklius, padedančius jiems integruotis į darbo rinką, o rezultatų palyginimas rodo, kad kartu su socialinės politikos priemonių įgyvendinimu daugėja prieglobstį gavusių užsieniečių, dalyvaujančių integracijos procesuose, socialinių išteklių, padedančių įsitvirtinti darbo rinkoje.

Kalbant apie darbo rinką ir valstybės teikiamas paslaugas, paminėtina ir prieglobstį gavusių asmenų pirminė pozicija. Pagal socialinių išteklių teoriją, pradinis individo statusas yra vienas iš veiksnių, darančių įtaką priėjimui prie socialinių išteklių (taip pat ir jų naudojimui): geresnė individo pirminė pozicija nulemia ir geresnių socialinių išteklių naudojimą, o tai didina galimybes sukurti ryšius su asmenimis, turinčiais ar valdančiais geresnius asmeninius ir socialinius išteklius (Lai, G. *et al.* 1998:160). Lietuvoje prieglobstį gavusių užsieniečių atveju pirmine pozicija galima laikyti Pabradės užsieniečių registracijos centrą arba Ruklos pabėgėlių priėmimo centrą (RPPC). Asmenų, gyvenančių Užsieniečių registracijos centre, teisės yra apribotos, todėl pradine individo pozicija pagal pabėgėlių atvykimo ir integracijos schemą Lietuvoje (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) laikytina RPPC.

Atliekant tyrimo (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) apklausą nustatyta, kad RPPC (pirmasis socialinės integracijos etapas) gyvenančių pabėgėlių socialiniai ištekliai yra mažesni nei gyvenančių savivaldybėse (antrasis socialinės integracijos etapas): pabėgėliams, gyvenantiems RPPC, trūksta ryšių, kurie padėtų susikurti pirminę gerovę ir suteiktų stabilumo pojūtį. Pokalbių (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) RPPC metu respondantai teigė neturintys konkrečių planų, jautėsi pasimetę, nežinantys, kas jų laukia ateityje; tuo tarpu didesnė dalis pabėgėlių, gyvenančių savivaldybėse, turi konkretesnius ateities planus, susijusius su jų bei jų šeimų gyvenimu tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų.

Šie rezultatai nėra išskirtiniai, kadangi pabėgėlių gyvenimas šiame centre – tarsi pasiruošimas prieš kitą, labiau savarankišką gyvenimo etapą savivaldybėse. Tik atvykę į RPPC dauguma pabėgėlių neturi informacijos apie Lietuvą, o jų socialiniai ryšiai yra riboti. RPPC gyventojai socialinius ryšius pradeda kurti arba su socialiniais darbuotojais, arba su prieglobstį gavusių asmenų bendruomene, giminėmis ir šeimos nariais, anksčiau atvykusiais į Lietuvą, turinčiais geresnį priėjimą prie išteklių ir valdančiais didesnę informacijos kiekį apie Lietuvoje vykstančius socialinės integracijos procesus, galimybes prieiti prie darbo rinkos, apgyvendinimo ir kitų sektorių.

Šiuo atveju pasireiškia stiprūs prieglobstį gavusių užsieniečių bendruomeninės gyvensenos elementai, kurie veikia ne tik RPPC ar Lietuvos mastu, bet taip pat ir užsienyje. Dauguma pabėgėlių (ypač čekėnų tautybės asmenys), prieš atvykdami į Lietuvą, jau turi nemažai informacijos apie Lietuvoje vykstančius socialinės integracijos procesus (kokia, kam ir kaip parama yra teikiama, pratęsiama, nutraukiama, kokie socialiniai darbuotojai ir už ką yra atsakingi):

[...] iš Etiopijos ir Eritrėjos pabėgėliai atvyksta visiškai be informacijos, o čekėnai atvyksta žinodami apie Lietuvą daug – beveik viską apie centro darbuotojus ir pačią integracijos programą [...] tokie jau žino visą informaciją apie kiekvieną darbuotoją ir iš anksto žino, kaip apėti vieną ar kitą situaciją ar ko jie gali reikalauti [...]’. (2 interviu)

Taigi tikslinga aptarti veiksnius, ribojančius individo socialinius išteklius. Stiprus bendruomeninis ryšys (t.y. socialiniai ryšiai bendruomenės viduje) neleidžia plėsti kitų socialinių išteklių – ryšio su priimančiosios visuomenės nariais įvairiuose sektoriuose ir įvairiomis aplinkybėmis (kaimynystėje, darbovietėje ir kt.). Tai skatina pabėgėlių (kaip individų ir bendruomenės) uždarumą, kuris, kaip ir kiti veiksniai (psichologinės traumos, išsilavinimas, galimybė Lietuvoje susikalbėti rusiškai, požiūris į lietuvių kalbos įsisavinimą ir kt.), nesuteikia daugumai pabėgėlių stimulo įvaldyti vieną pagrindinių išteklių – valstybinę kalbą. Nors, kita vertus, apklausa (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) parodė, jog 64,4 proc. apklaustų pabėgėlių sutinka, kad kalbos nemokėjimas gali būti kliūtis įsidarbinant, 36 proc. – siekiant susirasti gyvenamąją vietą.

Integracijos procesuose pabėgėlių ištekliai, įsitvirtinę bendruomeniniuose santykiuose, pasireiškia ne tik pirminėje pozicijoje (Lietuvos atveju – RPPC), bet taip pat ir užsienyje, pabėgėliams dar neatvykus į juos priimančiąją šalį. Tai reiškia, kad šie ištekliai daro įtaką integracijos patirčiai, taip pat ir tikslo šalies pasirinkimui; tuo tarpu antrajame socialinės integracijos etape (savivaldybėse), nepaisant alternatyvių išteklių (paramą vykdančių institucijų ar kontaktų su priimančiąja visuomene), šie ištekliai dar labiau sustiprėja. Tai patvirtina ir psichologai, dirbantys su prieglobstį gavusiais užsieniečiais:

[...] šis suvokimas (bendruomeninis gyvenimo būdas – aut. past.) yra išugdytas jų bendruomenėje, o naujoje bendruomenėje ir naujoje aplinkoje šis elgsenų dar labiau sustiprėja. Jei mes turime tam tikrus charakterio bruožus, o vienas labiausiai tinka kitiems asmenims, tokiu atveju jis greičiausiai ir labiausiai išryškėja. (2 interviu)

Pabėgėliai, gyvendami RPPC ir savivaldybėse bei susidurdami su įvairiomis problemomis, silpnus ryšius stengiasi kompensuoti bendruomeniniu

⁹ Čia ir toliau citatų kalba netaisyta.

gyvenimo būdu. Nors tai yra tipinis migrantų mobilizacijos modelis, vyraujantis daugumoje juos priimančiųjų šalių, tačiau šis tyrimas (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) leido smulkiau detalizuoti pabėgėlių išteklius, įsitvirtinusius bendruomeniniuose santykiuose ir individualiu lygmeniu, bei susieti juos su valstybės teikiamų išteklių įsisavinimu. Be to, apklausa parodė, kad ištekliai, įsitvirtinę bendruomeniniuose santykiuose, gali turėti įtakos sprendimui pasirenkant Lietuvą kaip tikslo ar tranzito šalį.

Toks prieglobstį gavusių užsieniečių išteklių valdymas yra susijęs ne tik su vidiniais, bet ir su išoriniais veiksniais: pabėgėlių klausimas Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, yra aktualus ne tik dėl jų specifinių poreikių, bet taip pat dėl dažnai vienpusių ir neigiamų visuomenės nuostatų. 2007 m. atlikto tyrimo (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) visuomenės nuostatų apklausų (2004–2007 m.) apibendrinimas ir 2008 m. Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centro bei Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centro atliktas tyrimas „Prieglobstį gavusių užsieniečių įvaizdis Lietuvos visuomenės požiūriu“ parodė, kad visuomenės požiūris į pabėgėlius yra vienpusiškas ir neigiamas; tuo tarpu apklausos (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenų analizė atskleidė, kad pačių prieglobstį gavusių užsieniečių požiūriu, visuomenė – tai ne tik pabėgėlius priimančios Lietuvos gyventojai bendrąja prasme, bet taip pat ir konkrečios visuomenės grupės: darbdaviai, kurie nenori pabėgėlių priimti į darbą, būstų savininkai, kurie nesutinka ar nenori pabėgėliams išnuomoti būstą. Apklauso (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenimis, neigiamą darbdavių požiūrį, kaip kliūtį siekiant įsidarbinti, akcentavo 34,2 proc. respondentų (žr. 1 lentelę). Galima daryti prielaidą, kad šis pabėgėlių požiūris yra paremtas jų pačių patirtimi: atlikus apklausą paaiškėjo, kad dažniausiai (t. y. per pastaruosius 12 mėn.) pabėgėliai susidurdavo su neigiama reakcija ieškodami būsto (35,6 proc.) ir darbo (17,8 proc.), taip pat viešajame transporte (17,8 proc.), bendraudami su socialiniais darbuotojais (12,3 proc.) (žr. 2 lentelę).

Apibendrinus atliktus tyrimus ir apklausas bei atsižvelgus į tai, jog apgyvendinimo ir užimtumo sektoriai laikytini problematiškiausiomis socialinės integracijos sritimis, galima teigti, kad Lietuvoje visuomenės uždarymas (įskaitant darbdavius ir būstų savininkus) yra veiksnys, neleidžiantis pabėgėliams plėsti socialinių ryšių su priimančiąja visuomene, taip apsunkinant socialinės integracijos procesą.

Kita vertus, silpni ryšiai ne visada reiškia silpnus socialinius išteklius. Aiškindamas „Silpnų ryšių stiprumo“ teoriją Granovetteris (1973) teigia, kad tarp vienodą pirminę poziciją turinčių individų asmenys, valdantys silpnesnius ryšius, ieškodami darbo gali turėti geresnį priėjimą prie socialinių išteklių, kadangi silpnesni ryšiai yra linkę valdyti įvairiapusę ir naudingą informaciją bei turėti didesnę įtaką, kuri gali, pavyzdžiui, padidinti tikimybę susirasti geresnį darbą. Lietuvoje prieglobstį gavę užsieniečiai, gyvenan-

tys vienodą laikotarpį RPPC, turi vienodą pirminę poziciją integracijos programos atžvilgiu, tačiau skirtingą – galimybių atžvilgiu, kadangi dalis RPPC gyvenančių pabėgėlių (čečėnų tautybės asmenys) gali Lietuvoje susikalbėti rusų kalba, tuo tarpu kita dalis (iš Afrikos šalių atvykę pabėgėliai) to padaryti negali.

Šių dviejų pabėgėlių grupių socialiniai ryšiai, atsižvelgiant į aplinkybes (ne tik galimybė Lietuvoje susikalbėti rusų kalba, bet taip pat ir bendruomenės narių skaičius) yra skirtingi. Kadangi kiekvienas šių veiksmų gali skirtingai veikti priėjimą prie socialinių išteklių ir jų naudojimą, taip pat pastebimas ir skirtingų socialinių ryšių bei (ne)sėkmingų integracijos patirčių santykis: čečėnų tautybės pabėgėliai, turintys didesnę bendruomenę Lietuvoje, silpnus socialinius ryšius su priimančiąja visuomene ir jos institucijomis kompensuoja ryšiais bendruomenės viduje, padedančiais lengviau įsisavinti tuos pačius išteklius, kuriuos įsisavintų ir kitų socialinių santykių pagalba. Tuo tarpu atvykstantieji iš kitų šalių (Irako, Kamerūno, Kašmyro, Sirijos, Somalio, kt.) silpnesnius bendruomeninius ryšius (dėl palyginti nedidelės savo bendruomenės Lietuvoje) labiau linkę pakeisti valstybinę paramą teikiančiomis institucijomis. Tai daro įtaką ir skirtingiems pabėgėlių integracijos rezultatams: čečėnų tautybės pabėgėlius galima išskirti kaip grupę, susiduriančią su didžiausiomis problemomis socialinės integracijos metu (nepaisant to, kad ši grupė turi didžiausią pabėgėlių bendruomenę Lietuvoje); tuo tarpu prieglobstį gavę užsieniečiai iš Afrikos ir kitų šalių neturi didelės bendruomenės, tačiau integracijos etapą „pergyvena“ sklandžiau.

Tai rodo, kad ištekliai, įsitvirtinę pabėgėlių bendruomeniniuose santykiuose, turi tiek neigiamos, tiek teigiamos įtakos integracijos procesams: viena vertus, tokie ištekliai padeda rasti darbą ar gyvenamąją vietą, kita vertus – „uždaro priėjimą“ prie kitų išteklių. Taip pat šie duomenys leidžia daryti prielaidą, kad didesnė bendruomenė neužtikrina sėkmingesnio integracijos proceso, o galimybė Lietuvoje susikalbėti priimančiajai visuomenei suprantama kalba nesuteikia papildomo stimulo mokytis lietuvių kalbos ir panaudoti šį išteklių geresnio darbo paieškoms.

* * *

Atlikus apklausos (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenų analizę paaiškėjo, kad prieglobstį gavę užsieniečiai, spręsdami užimtumo, apgyvendinimo, švietimo bei sveikatos problemas, naudojami skirtingais socialiniais ištekliais, o apibendrinus apklausos duomenis matoma, kad pabėgėlių socialiniai ištekliai – tai ne tik ryšiai su institucijomis, organizacijomis, bendruomenėmis ar atskirais asmenimis, bet taip pat ir gebėjimai gauti ir valdyti informacinius išteklius, juos tikslingai panaudoti sprendžiant problemas, kylančias integracijos proceso metu.

Dėl socialinių išteklių įvairovės ir skirtingų jų naudojimo aplinkybių ne visiems prieglobstį gavusiems asmenims pavyksta vienodai ir sėkmingai pasinaudoti socialiniais ryšiais, o kartu – valstybės teikiamomis paslaugomis. Šiuo atveju socialinių išteklių analizė įvertino socialinius, kultūrinius ir kitus kriterijus, darančius skirtingą įtaką pabėgėlių socialiniams ištekliams, o aptartos skirtingos aplinkybės daro įtaką skirtingiems socialiniams ryšiams ir skirtingam priėjimui prie darbo rinkos ir užimtumo sektorių.

Pabėgėlių užimtumas ir būsto problema

Individai kuria socialinius ryšius (t.y. ištraukia į socialinius santykius su kitais individualiais ar bendruomenėmis) siekdami tikslo (Lin 1999:31). Šiuo atveju tikslu gali būti laikomi ištekliai, išitvirtinę socialiniuose santykiuose: (1) *informacija* (išitraukimas į socialinius santykius suteikia individams priėjimą prie naudingos informacijos, prie kurios kitaip prieiti neįmanoma); (2) *įtaka* (išitraukimas į socialinius santykius taip pat gali daryti spaudimą kitiems veikėjams); (3) *individo socialinė kvalifikacija* (apibrėžia individo priėjimą prie išteklių per socialinius santykius). Galiausiai socialiniai santykiai (4) *sustiprina* individo identitetą ir pripažinimą, t.y. individas tampa savimi pasitikinčiu, pripažintu socialinės grupės nariu, galinčiu dalytis ištekliais ir prie jų prieiti.

Dauguma Lietuvoje prieglobstį gavusių užsieniečių naudojami¹⁰ jiems taikomomis socialinės politikos priemonėmis, tačiau ne visiems prieiti prie valstybės teikiamų paslaugų (o kartu ir išspręsti užimtumo, apgyvendinimo ir kitas problemas) pavyksta vienodai sėkmingai. Atlikus tyrimą (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) paaiškėjo, kad Lietuvoje gyvenančių pabėgėlių priėjimas prie visuomenės socialiniuose santykiuose išitvirtinusių išteklių gali priklausyti nuo (1) pabėgėlio kaip individo ir (2) pabėgėlių kaip bendruomenės dalyvavimo visuomenės gyvenime ir kitoje veikloje bei informacijos, susijusios su užimtumo, apgyvendinimo ir kitomis sritimis, keitimosi. Atliekant apklausą (*Valstybės paramos teikimo... 2007*), neformalių pokalbių ir ekspertų interviu¹¹ metu paaiškėjo pabėgėlių, atvykusių iš skir-

¹⁰ 2007 m. rugsėjo 17 d. duomenimis, 242 prieglobstį gavę užsieniečiai dalyvavo Socialinės integracijos programoje savivaldybėse.

¹¹ 1 interviu – Ruklos pabėgėlių priėmimo centre su centro direktoriumi Algimantu Dieniniu, Integracijos skyriaus vedėja Neringa Gaučiene ir direktoriaus pavaduotoja bei vyriausiąja psichologe Valentina Berezna (2007 10 11).

2 interviu – Ruklos pabėgėlių priėmimo centre su Integracijos skyriaus vedėja Neringa Gaučiene ir direktoriaus pavaduotoja bei vyriausiąja psichologe Valentina Berezna (2007 10 11).

3 interviu – pokalbis Ruklos pabėgėlių priėmimo centre su Integracijos skyriaus vedėja Neringa Gaučiene (2007 11 05).

tingų šalių, skirtingi valstybės teikiamų paslaugų (kalbos ir profesiniai kursai, informacija ir pagalba ieškant būsto bei darbo ir kt.) įsisavinimo būdai. Ruklos pabėgėlių priėmimo centro darbuotojai pabėgėlius pagal skirtingas integracijos patirtis linkę skirstyti į dvi grupes: pabėgėliai iš (1) Afrikos (Eritrėjos, Etiopijos, Kongo ir kt.) ar kitų šalių (pvz., Afganistano), kurie po trijų dalyvavimo integracijos programoje mėnesių susikalba lietuviškai, gauna specialybę pagal valstybės vykdomą programą bei įsidarbina; ir (2) čečėnų tautybės asmenys¹², kurių integracija Lietuvoje vyksta ne taip sėkmingai.

Šios minėtos pabėgėlių grupės integracijos programą pradeda turėdamos vienodą pirminę poziciją socialinės integracijos proceso atžvilgiu, tačiau integracijos patirtys ir dalyvavimo integracijos programoje rezultatai yra skirtingi. Tai galima paaiškinti keliais būdais.

Viena vertus, interviu metu (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) ekspertai akcentavo savitą čečėnų tautybės pabėgėlių požiūrį į profesijos įgijimą, darbą ir kalbos mokymąsi:

Čečėnai su rusų kalbos bagažu eina mokytis į proftechhines įstaigas. Nesvarbu, kiek laiko jie ten mokosi, tačiau po kursų neįsivaizduoja, kad galima uždirbti pinigų dirbant. Čečėnai vieninteliai įsivaizduoja, kad uždarbis turėtų būti nelegalus. (1 interviu)

Į Lietuvą atvykę čečėnų tautybės pabėgėliai [...] nemato būtinybės mokytis lietuvių kalbos, kadangi mes (centro darbuotojai) patys kalbame rusiškai ir parduotuvėse taip pat galima susikalbėti rusiškai. Atvykę iš Etiopijos, Eritrėjos ar Kongo nesusišneka, todėl motyvacija atsiranda savaime, kadangi jie turi išmokyti kalbą, kad galėtų bent nueiti į parduotuvę. (2 interviu)

Kita vertus, iš Čečėnijos atvykę pabėgėliai (jie Lietuvoje sudaro daugiau kaip 70 proc. visų pabėgėlių) linkę labiau pasikliauti savo bendruomene (giminėmis, šeimos nariais) ir pagrindines problemas (užimtumo, apgyvendinimo ir kt.) spręsti naudojant išteklius, įsitvirtinusius bendruomeniniuose santykiuose:

Ateina jaunas čečėnas ir sako: aš liepiu savo tėvynainiams surasti Elektrėnuose būstą. Ir jie ieško. Jis nejudina nė piršto, nes už jį yra rūpinamasi. Visą šį elgesį jie atsižvelgia. Mes jo negalime pakeisti. Jų gyvenimas yra bendruomeninis. Jie nesuvokia, kad galima būti pačiam savarankiškai už save atsakingu... > Ir jie jaučiasi atsakingi tiek už save, tiek už kitą. (2 interviu)

Beje, šios problemos ne visada išsprendžiamos iki galo, todėl sprendimai bendruomenės lygmeniu dažnai baigiasi nelegaliu pabėgėlių darbu ar

¹² Interviu su RPPC darbuotojais metu pastebėta, kad pokalbiuose apie integracijos problemas daugiausia yra kalbama apie čečėnų tautybės asmenis.

kitais neigiamais padariniais. Tyrimo (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) metu ekspertai akcentavo nelegalaus darbo problemą:

Nesvarbu, kiek laiko jie ten mokosi, tačiau po kursų neišsivaizduoja, kad galima uždirbti pinigus dirbant. Čėčėnai vieninteliai išsivaizduoja, kad uždarbis turėtų būti nelegalus. (1 interviu)

Galiosiausiai Lietuvos miestuose (Kaune, Klaipėdoje, Elektrėnuose) pradeda formuotis prieglobstį gavusių užsieniečių bendruomenės. Dažnai pabėgėliai gyvena ne tik vienas šalia kito (pvz., Elektrėnuose ar Klaipėdoje), bet ir dirba tose pačiose darbovietėse:

Klaipėdoje jie susikūrė savo bendruomenę, bendrauja uždaramame rate. Jiems ir toliau nereikia lietuvių kalbos, jie kviečiasi savo draugus, skambina mums į centrą ir kviečia atvažiuoti, nes vienas kitam suranda būstą ar darbą. (2 interviu)

Kaip su gyvenamąja vieta – taip ir su darbu. Jei vienas rado darbą vienoje įmonėje, tuomet būtina visa šeima ar giminė dirbs ten pat. Ir jei vienas „pasišiuokšlino“ – išeina visi. (2 interviu)

Taigi skirtingas priėjimas prie išteklių ir skirtingas požiūris į jų įsisavinimą bei naudojimą turi ir skirtingų padarinių, kurie taip pat daro įtaką pabėgėlių socialinių ryšių kūrimui, o kartu ir visam integracijos procesui. Mokant priimančiosios visuomenės kalbą atsiranda galimybė lengviau išspręsti užimtumo ir apgyvendinimo problemas (t. y. pagrindinės integracijos sritys). Tai pakankamai efektyviai įgyvendina iš Afrikos šalių atvykę pabėgėliai. Tuo tarpu čėčėnų tautybės asmenims tai padaryti yra sunkiau dėl skirtingo požiūrio į pagrindinių integracijos proceso elementų įsisavinimą (t. y. savito požiūrio į darbą, profesijos įgijimą, lietuvių kalbą ir jos mokymąsi ir kt.) bei noro integracijos proceso metu kylančias problemas išspręsti naudojant vidinius išteklius, įsitvirtinusių bendruomenėje.

Šiuo atveju būtų tikslinga grįžti prie prieglobstį gavusių užsieniečių socialinių išteklių, įsitvirtinusių bendruomeniniuose santykiuose. Galimybė prieglobstį gavusiems užsieniečiams prieiti prie išteklių, įsitvirtinusių socialiniuose santykiuose, gali pasireikšti individualiu arba grupiniu lygmeniu. Pirmuoju atveju – tai galimybė individams prieiti ir naudotis ištekliais, kylančiais iš socialinių santykių. Antruoju – socialiniai santykiai yra plėtojami kaip tam tikros socialinės grupės „kolektyvinis turtas“, kuris gali pakeisti grupės narių gyvenimus (Lin 1999:32).

Nors Lietuvoje pabėgėliai naudojami ištekliams, įsitvirtinusiems tiek grupiniuose socialiniuose santykiuose, tiek individualiu lygmeniu, vis dėlto grupiniai socialiniai santykiai yra neatsiejama migrantų bendruomeninio gyvenimo būdo priimančiojoje visuomenėje dalis. Lietuvos atveju tai iliustruoja apklausa (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenų analizė, kuri

liudija pabėgėlių bendruomeninės gyvensenos įtaką jų pačių geografinėi koncentracijai konkrečiuose miestuose: pavyzdžiui, iš apklaustų 6 respondentų, turinčių Afganistano pilietybę, 5 asmenys gyvena Kaune, tuo tarpu iš visų Elektrėnuose (10) ir Klaipėdoje (13) apklaustų respondentų visi nurodė turintys Rusijos Federacijos pilietybę (tikėtina, kad tai yra čečėnų tautybės pabėgėliai).

Prieglobstį gavusių užsieniečių socialiniai ištekliai, įsitvirtinę bendruomeniniuose santykiuose, taip pat turi neigiamų padarinių: kaip buvo minėta, vieno ištekliaus naudojimas uždaro kelius kitų išteklių naudojimui. Trumpalaikėje perspektyvoje neigiamų padarinių išvengti galima, tačiau ilgesnio laikotarpio atžvilgiu – ne, kadangi gyvendami ir dirbdami savo bendruomenėje asmenys dar labiau užsidaro, o tai užkerta kelią sėkmingai pabėgėlių integracijai. Tai patvirtina asmenys, tiesiogiai dirbantys su pabėgėliais:

Ar jie gyvena Rukloje, ar jie gyvena Klaipėdoje ar Vilniuje, jų gyvenimas nesikeičia. Jie gyvena lygiai taip pat uždarai bendruomenėse ir tai pakeisti yra labai sunku. (2 interviu)

Toks prieglobstį gavusių užsieniečių gyvenimo būdas daro įtaką ne tik pačių pabėgėlių, bet ir jų vaikų integracijai: dėl prastų lietuvių kalbos žinių daugelis pabėgėlių vaikų eina į mokyklas, kuriose mokoma rusų kalba. Tai yra suprantama, kadangi vaikams mokytis rusų kalba yra lengviau. Tačiau kalbant apie ilgalaikius padarinius tai nėra geriausia išeitis, nes tokiu atveju galimybės stoti į aukštąją mokyklą ar dirbti aukštesnės kvalifikacijos darbą yra sunkiai prieinamos:

Jie nesupranta, kas yra kalba, kad reikia ne tik kalbėti, bet ir rašyti bei skaityti, kad galėtum studijuoti. Tokiu būtu vaikui tolimesnis progresas užsidaro. (1 interviu)

Taigi analizuojant prieglobstį gavusių užsieniečių socialinės integracijos procesus reikia atsižvelgti į individų socialinius ryšius – labiau individualius ar kolektyvinius, kryptančius priimančiosios visuomenės ar pabėgėlių bendruomenės link, kurie daro didelę įtaką asmens ar bendruomenės galimybėms prieiti prie valstybės teikiamų išteklių.

Pabėgėlių socialiniai ištekliai, įsitvirtinę bendruomeniniuose santykiuose, taip pat daro teigiamą įtaką integraciniams procesams. Tai iliustruoja tyrimo (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenų apie prieglobstį gavusių užsieniečių priėjimo prie užimtumo ir apgyvendinimo sektorių analizę. Atlikus analizę paaiškėjo, jog 36 proc. pabėgėlių darbą rado savarankiškai, 26 proc. – padedant draugams ir 21 proc. – padedant socialinių ar nevyriausybinių organizacijų darbuotojams. 10 proc. nurodė, jog juos įdarbino darbo birža (žr. 2 pav.). Priešingai nuomonei apie pabėgėlių nesavarankiškumą, šie duomenys rodo pabėgėlių gebėjimą valdyti išteklius, padedančius

be valstybinę paramą teikiančių asmenų pagalbos rasti darbą – 62 proc. prieglobstį gavusių užsieniečių darbą rado be kuratorių ar socialinių darbuotojų pagalbos, pasinaudoję savo turimais (asmeniniais ar bendruomeniniais) ryšiais. Šiuo atveju bendruomeniniame prieglobstį gavusių užsieniečių gyvenime galima rasti privalumų, nes tai jiems padeda išspręsti užimtumo problemas (ypač atsižvelgus į tai, jog užimtumo skatinimas yra viena pagrindinių socialinės atskirties mažinimo priemonių). Tačiau ekspertų interviu (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) metu paaiškėjo, kad ne visada užimtumo klausimai tokiu būdu yra išsprendžiami sėkmingai. Tyrimo duomenimis, pasitaiko nemažai atvejų, kai pabėgėlių įsidarbinimas, naudojant vidinius prieglobstį gavusių užsieniečių bendruomenės išteklius, taip pat baigiasi išnaudojimu. Tai rodo, kad pabėgėlimas reikia pagalbos (tarpininkavimo) ne tik norint įgyti profesiją, bet ir siekiant įsidarbinti.

Jei užimtumo problemas pabėgėliai sprendžia labiau pasitelkdami vidinius bendruomenės išteklius, tai apgyvendinimo problemas – padedant socialinę integraciją vykdančių institucijų atstovams: 48 proc. apklaustųjų gyvenamąją vietą susirado padedant socialiniams darbuotojams ar kuratoriams; 36 proc. apklausoje dalyvavusių pabėgėlių būstą susirado be valstybės paramą teikiančių darbuotojų pagalbos (iš jų 22 proc. teigė būstą susiradę patys; 14 proc. padėjo draugai ar šeimos nariai) (žr. 3 pav.).

Šie duomenys gali būti paaiškinami pačių pabėgėlių patirtimi dalyvaujant integracijos procesuose: dauguma apklaustųjų (63 proc.) nurodė, kad būstų savininkų neigiamas požiūris į pabėgėlius gali būti kliūtis siekiant susirasti būstą (žr. 4 pav.); tuo tarpu 21 proc. respondentų tiesiogiai susidūrė su būstų savininkų nenoru išnuomoti būstą dėl tautybės:

Buvo sunku, kai nuomoti atsisakydavo dėl tautybės.

Labai sunku susirasti būstą. Kai sužino, kad čečėnė – nenori net kalbėti.

Vienam pabėgėliui buvo pasiūlyta (aut. past.) „pasirinkti kitą šalį“ (*Valstybės paramos teikimo... 2007*).

Nepaisant prieglobstį gavusių užsieniečių galimybių patiems spręsti užimtumo ir būsto problemas, daugumai pabėgėlių tarpininkavimas (ar kito kio pobūdžio pagalba) yra būtinas: 49 proc. apklaustųjų teigė, kad jiems pagalba ieškant darbo yra reikalinga; 52 proc. akcentavo pagalbos būtinybę ieškant būsto¹³.

¹³ Pagalba siekiant rasti gyvenamąją vietą ir darbą yra svarbi, kadangi pabėgėliai susiduria ne tik su kalbos barjeru, bet taip pat su išankstiniu butų savininkų ir darbdavių nusistatymu. Radę nuolatinį darbą ir gyvenamąją vietą pabėgėliai daugiau dėmesio gali skirti vaikų švietimui ar lietuvių kalbos mokymuisi. Šiuo atveju sėslus prieglobstį gavusių užsieniečių gyvenimas turėtų teigiamos įtakos jų integracijai.

Iš šių duomenų analizės galima daryti išvadą, kad prieglobstį gavę užsieniečiai, negalintys įsisavinti išteklių (ir jų panaudoti) per bendruomeninius santykius, stengiasi tai padaryti per paramą teikiančias institucijas; pabėgėliai prioritetą teikia bendruomeniniam socialinių ryšių kūrimui, kuris pasireiškia pabėgėlių bendruomenine gyvensena ir bendruomeniniu socialinių ryšių stiprinimu (t. y. savitarpio pagalba ne tik sprendžiant užimtumo ar apgyvendinimo, bet taip pat smulkesnes, buitines problemas: buto remontas, laikina nakvynė, finansinė parama ir kt. (*Valstybės paramos teikimo...* 2007).

Taigi socialinių išteklių analizė parodė, kad prieglobstį gavę užsieniečiai prieina prie išteklių, teigiamai veikiančių integracijos procesus per socialinius ryšius tiek grupiniu, tiek individualiu lygmeniu. Taip pat paaiškėjo, kad priėjimas yra veikiamas išorinių veiksnių – neigiamų visuomenės (taip pat ir darbdavių bei būstų savininkų) nuostatų ir vidinių veiksnių – kalbos barjero, požiūrio į valstybės teikiamų paslaugų įsisavinimo ir naudojimo būdus, pabėgėlių asmeninių savybių, socialinių charakteristikų ir socialinių išteklių, įsitvirtinusių tiek bendruomeniniuose, tiek asmeniniuose santykiuose.

Asmenys kontaktams

Nepaisant straipsnyje aptartų veiksnių, darančių įtaką pabėgėlių socialinių ryšių kūrimui(si), socialinės integracijos programas įgyvendinančių institucijų, ypač nevyriausybinių, vaidmuo integracijos procesuose yra labai svarbus. Pabėgėlius priimančiųjų šalių praktika rodo, kad nevyriausybines organizacijas padeda prieglobstį gavusiems užsieniečiams išlaikyti kultūrinį identitetą, patenkina jų materialinius poreikius, teikia teisinę pagalbą; tarpininkauja tarp individų ir bendruomenių, vyriausybės institucijų ir kitų organizacijų, dirbančių su prieglobstį gavusiais užsieniečiais. Šias funkcijas galima vadinti ryšių tarp individo (šiuo atveju – pabėgėlio ar pabėgėlių bendruomenės) ir visuomenėje (visuomenės santykiuose) įsitvirtinusių išteklių kūrimu bei stiprinimu.

Lietuvoje įgyvendinama prieglobstį gavusių užsieniečių Socialinės integracijos programa – ne išimtis. Iš tyrimo (*Valstybės paramos teikimo...* 2007) atliktos projektų, valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų veiklos apžvalgos matoma, kad daugumą projektų, skirtų prieglobstį gavusių užsieniečių socialinei integracijai gerinti, įgyvendina¹⁴ nevyriausybines organiza-

¹⁴ Koordinuojant Socialinių paslaugų priežiūros departamentui prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

cijos (Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija, Vilniaus arkivyskupijos „Caritas“), o jų veiklą pagrindiniai paslaugų gavėjai (t. y. prieglobstį gavę užsieniečiai) vertina teigiamai.

Atlikus tyrimo (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) duomenų analizę paaiškėjo, kad pabėgėlių bendruomeninį gyvenimo būdą ir ryšius su institucijų ir nevyriausybinų organizacijų darbuotojais galima akcentuoti kaip pagrindinius išteklius, kuriais naudojasi prieglobstį gavę užsieniečiai. Konkretūs ryšiai su priimančiosios visuomenės nariais ar bendruomenėmis buvo nustatyti tik neformalių pokalbių (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) su pabėgėliais metu¹⁵. Kol kas šie ryšiai nevaidina svarbaus vaidmens socialinės integracijos procesuose.

Dauguma apklausoje (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) dalyvavusių respondentų pabrėžė valstybinę paramą teikiančių institucijų darbuotojų indėlį sprendžiant sunkumus, su kuriais pabėgėliai susidūrė tik atvykę į Lietuvą: tyrimo duomenimis, 74,0 proc. apklaustųjų teigiamai įvertino socialinių darbuotojų ir kuratorių (ne RPPC darbuotojų) ir 69,9 proc. – RPPC darbuotojų pagalbą; 58,9 proc. paminėjo draugų ir 56,2 proc. – šeimos narių pagalbą (žr. 3 lentelę). Jeigu pabėgėliai šiuo metu susidurtų su tomis pačiomis problemomis, su kuriomis susidūrė tik atvykę į Lietuvą, jie taip pat būtų linkę kreiptis arba į socialinius darbuotojus ir kuratorius, arba problemas spręstų savarankiškai.

Siekiant išsiaiškinti pabėgėlių gebėjimą savarankiškai spręsti problemas, apklausos (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) metu respondentams buvo pateikti konkrečių problemų pavyzdžiai: rezultatai parodė, kad daugiau nei 1/3 respondentų nežinojų, kaip į namus išsikviesti santechniką, 13,7 proc. – kaip išsikviesti gydytoją ir 16,4 proc. nelaimės metu nežinojų, kur (ar kaip) kreiptis į policiją. Dalis pabėgėlių teigė, kad, iškilus tokioms problemoms, jie kreiptųsi į savo kuratorių (žr. 4 lentelę).

Šie duomenys rodo, kad nepaisant Lietuvoje praleistų metų ar įgytos kvalifikacijos, dalies pabėgėlių socialiniai ryšiai nėra gerai išplėtoti, kad jie savarankiškai galėtų išspręsti eilines problemas. Taip pat apklausa aiškiai parodė, kad dalyvaudami integracijos programoje prieglobstį gavę užsienie-

¹⁵ Čėčėnų tautybės pabėgėlė dalijosi patirtimi, kai gyveno Marijampolėje. Pasak respondentės, labiausiai jai padėjo kaimynai. Kai sužinojo, kad pabėgėlė, gyvenanti kartu su vaikais, neturi televizoriaus, kaimynai ne tik padovanojo televizorių, bet taip pat prijungė kabelinę televiziją, kad būtų galima žiūrėti programas rusų kalba (respondentė tuo metu nekalbėjo lietuviškai). Kiek vėliau vienas kaimynas atnešė lovą, kitas – šaldytuvą ir kilimą; taip pat padėjo bute išnaujinti skruzdėles, dažnai aplankydamo ir atnešdamo vaisių bei daržovių. Po žurnalistų apsilankymo (paskelbtas straipsnis su nuotraukomis vietos spaudoje) žmonės atnešė maisto produktų ir drabužių. Paminėtina, kad respondentės vaikai visada žaisdavo kartu su kitais vaikais (tiek mokykloje, tiek kieme) (neformalus pokalbis Kauno pabėgėlių dienos centre su čėčėnų tautybės pabėgėle – 2007 10 27).

čiai pirmenybę teikia arba su jais tiesiogiai dirbantiems asmenims, arba savo bendruomenės nariams. Tai dar kartą įrodo, kad socialiniai ryšiai su priimančiosios visuomenės nariais silpnai išplėtoti.

Atliekant tyrimo apklausą (*Valstybės paramos teikimo... 2007*) buvo pastebėta, kad socialinės integracijos laikotarpiu kuratoriai vaidina svarbų vaidmenį pabėgėlių gyvenime; pabėgėliai neformalių pokalbių metu akcentavo didelę jų paramą. Taip pat paminėtinas pabėgėlių pasitikėjimas kuratoriais: skambinant tiesiogiai respondentui be kuratorių perspėjimo buvo susidurta su pabėgėlių nenoru dalyvauti apklausoje, tačiau po kuratoriaus pokalbio su potencialiu respondentu pabėgėliai savo nuomonę dėl dalyvavimo apklausoje pakeisdavo.

Šie duomenys liudija apie prieglobstį gavusių užsieniečių didelį pasitikėjimą asmenimis kontaktams, ypatingą tarpusavio ryšį, kartu ir priklausomybę. Tai rodo, kad pabėgėliai yra pažeidžiami, Socialinės integracijos programa yra būtina, o socialiniai darbuotojai ar kuratoriai yra svarbiausias socialinės integracijos elementas.

Nors, viena vertus, matoma, kad socialinė integracija keičia pabėgėlių požiūrį į asmenis kontaktams, stiprina socialinius ryšius su jais, o tai padeda lengviau prieiti prie valstybės teikiamų paslaugų, tačiau, kita vertus, galima daryti prielaidą, kad ši „priklausomybė“ gali apriboti pabėgėlių priėjimą prie kitų svarbių socialinių išteklių (t. y. socialinių ryšių su priimančiąja visuomene) ir kartu neigiamai paveikti visą integracijos procesą Socialinės integracijos programai pasibaigus, kai asmenys netenka finansinės paramos ir socialinių darbuotojų teikiamų paslaugų.

Geografinis socialinių išteklių aspektas

Nepaisant prieglobstį gavusių užsieniečių galimybių savarankiškai daryti įtaką priėjimui prie socialinių išteklių, vyriausybės, vykdydamos vienokią ar kitokią politiką, dažnai sukuria aplinkybes, kurios neleidžia pabėgėliams pasinaudoti visais prieinamais ištekliais. Pavyzdžiui, politika, skatinanti prieglobstį gavusių asmenų geografinį išskaidymą (dėl vietos valdžios išteklių trūkumų, antiimigracinių organizacijų, neigiamų visuomenės nuostatų ir kitų aplinkybių), gali tapti veiksniu, ribojančiu pabėgėlių socialinio kapitalo plėtojimą, kadangi prieglobstį gavę užsieniečiai yra atskiriami nuo naujų kontaktų užmezgimo su asmenimis (ar asmenų grupėmis), su kuriais jiems pagal situaciją tai pavyktų padaryti sėkmingiausiai (Loizos 2000:140), pavyzdžiui, savo bendruomene, giminėmis ar šeimos nariais. Išskaidymo politika taip pat gali neigiamai paveikti individo integracinę patirtį geografiniu atžvilgiu. Jeigu asmuo ar šeima yra apgyvendinama ten, kur nėra darbo jė-

gos poreikio, tokiu atveju integracija į darbo rinką, o kartu ir visas socialinės integracijos procesas yra ribojamas.

Lietuvoje Ruklos pabėgėlių priėmimo centras ieškodavo pabėgėliams būsto pagal jų pageidavimus, tačiau situacijai pasikeitus, konkrečiais atvejais buvo pradėta vadovautis išskaidymo principu dėl kelių priežasčių: pabėgėlių bendruomenės pradėjo kurtis tik trijuose didžiausiuose Lietuvos miestuose (Klaipėdoje, Kaune ir Vilniuje), o 2006 m. birželio 29 d. Klaipėdos miesto Taryba nustatė nulinę prieglobstį gavusių užsieniečių kvotą penkeriems metams. Tačiau atsižvelgus į dažnai pabėgėlių naudojamus socialinius išteklius, įsitvirtinusių bendruomeniniuose santykiuose, ir skirtingą darbo jėgos poreikį Lietuvos miestuose galima daryti prielaidą, jog tokia integracijos (išskaidymo) politika ne visada užtikrina efektyviausią integracijos kryptį:

Dar dabar Alytuje stovi tuščias butas, skirtas prisiglausti jų šeimai, tačiau darbo šiame mieste nėra. Savo jėgomis susiradę darbus ir išsinuomavę butą Vilniuje, mama su sūnumi ir dukra gyvena vieno kambario butelyje, kur priglaudė dar vieną neseniai į Lietuvą atvykusį čekėną... (žr. Iman ir Plazi: mes esame vilniečiai, DELFI, 2008 02 23)

Pabėgėlių noras gyventi didmiestyje yra natūralus ir suprantamas. Lietuvos didžiausiuose miestuose jau susiformavo pabėgėlių bendruomenės. Be to, Vilniuje ir Kaune atlyginimai yra patrauklesni nei kituose miestuose, o galimybė susirasti darbą – didesnė, todėl nenuostabu, kad šie miestai tampa pabėgėlių traukos objektais, kuriuose priėjimas prie socialinių išteklių (ir jų valdymo) dėl labiau išplėtos socialinės integracijos infrastruktūros yra geresnis (2008 m. RPPC duomenys rodo, jog dėl patogios geografinės padėties Elektrėnai taip pat tampa traukos centru pabėgėliams).

Yra ir kitų veiksnių, darančių neigiamą įtaką prieglobstį gavusių asmenų priėjimui prie socialinių išteklių ir jų naudojimui. Tai – pabėgėlių centrų (Lietuvoje – Ruklos pabėgėlių priėmimo centro) geografinė padėtis ir rajonų, kuriuose šie centrai įsikūrę, socioekonominė situacija. 2007 m. Vyriausybė įvardijo 14 skurdžiausių (probleminių) šalies rajonų, tarp kurių atsirado Jonavos rajonas ir pats Ruklos miestelis kaip „rajono veidas“ (žr. *Probleminiam rajonui – didesnė parama*, DELFI, 2008 01 15). Sudarant šį sąrašą buvo atsižvelgiama į daugelį veiksnių, iš kurių svarbiausias – nedarbo ir socialinių pašalpų lygiai¹⁶; tuo tarpu atsižvelgus į ribotus pabėgėlių socialinius išteklius, pagrindines integracijos problemines sritis (užimtumas ir apgyvendinimas) bei rajoną, kuriame prieglobstį gavę užsieniečiai žengia pirmus žingsnius integracijos link, galima teigti, kad pirmasis integracijos etapas Lietuvoje ne visada gali pateisinti lūkesčius.

¹⁶ Kai vidutinis metinis registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų, taip pat socialinės pašalpos gavėjų ir gyventojų santykis yra 60 proc. ir daugiau didesnis už šalies vidurkį.

Išvados

Atlikus socialinių išteklių analizę paaiškėjo, kad:

Apgyvandinimo ir užimtumo sektoriai – tai integracijos sritys, kuriose pabėgėliai dažniausiai susiduria su sunkumais. Lietuvoje įgyvendinama Socialinės integracijos programa plečia prieglobstį gavusių asmenų socialinius išteklius, padedančius pabėgėliams spręsti pagrindines integracijos metu kylančias problemas.

Prieglobstį gavusių užsieniečių bendruomeninis gyvenimas – vieni labiausiai prieinamų socialinių išteklių, kuriais pabėgėliai sėkmingai pasinaudoja spręsdami užimtumo problemas. Taip pat pastebėtina, kad ištekliai, įsitvirtinę bendruomeniniuose santykiuose, gali plėstis už priimančiosios šalies ribų ir turėti įtakos sprendimui pasirenkant Lietuvą kaip tikslo šalį.

Priėjimui prie socialinių išteklių (ir jų naudojimui) įtakos gali turėti įvairūs veiksniai: geografinis pabėgėlių pasiskirstymas šalyje, prieglobstį gavusių užsieniečių socialinės charakteristikos, požiūris į integracijos metu teikiamų paslaugų įsisavinimą, bendruomeninis gyvenimo būdas ir neigiamos visuomenės nuostatos.

Skirtingas priėjimas prie išteklių ir skirtingas požiūris į jų įsisavinimą daro įtaką skirtingai integracijos eigai: dėl straipsnyje aptartų veiksnių pabėgėliai iš Afrikos sėkmingiau integruojasi į darbo rinką ir kitus sektorius, tuo tarpu čėčėnų tautybės asmenims tai padaryti yra sunkiau dėl savito požiūrio į darbą, profesijos įgijimą, lietuvių kalbos mokymąsi bei noro integracijos proceso metu kylančias problemas išspręsti dažniausiai naudojant išteklius, įsitvirtinusių bendruomeniniuose santykiuose.

Ištekliai, įsitvirtinę pabėgėlių bendruomeniniuose santykiuose, turi tiek neigiamos, tiek teigiamos įtakos integracijos eigai: nors šie ištekliai padeda rasti darbą ar gyvenamąją vietą, tačiau taip pat apriboja priėjimą prie kitų išteklių – lietuvių kalbos ar socialinių ryšių kūrimo su priimančiosios visuomenės nariais.

Nors dauguma pabėgėlių, negalinčių įsisavinti išteklių per bendruomeninius santykius, stengiasi tai padaryti per paramą teikiančias institucijas, tačiau pabėgėliai prioritetą teikia bendruomeniniam socialinių ryšių kūrimui, pasireiškiančiam pabėgėlių bendruomenine gyvensena ir bendruomeniniu socialinių ryšių stiprinimu – savitarpio pagalba sprendžiant užimtumo, apgyvendinimo ir kitas smulkesnes buitines problemas.

Nepaisant šių plačiai naudojamų išteklių, prieglobstį gavusių užsieniečių pasitikėjimas asmenimis kontaktams yra didelis, taip pat pastebėtinas ir ypatingas tarpusavio ryšys bei priklausomybė. Tai rodo, kad socialiniai darbuotojai ar kuratoriai yra svarbiausias integracijos elementas.

Geografinis aspektas pabėgėlių socialinių išteklių analizės atžvilgiu taip pat yra svarbus: viename iš skurdžiausių Lietuvos rajonų vykstantis pirminis integracijos etapas apriboja prieglobstį gavusių užsieniečių socialinius išteklius ir ne visada gali pateisinti lūkesčius; tuo tarpu atsižvelgus į Lietuvos darbo rinkos struktūrą, socialinės integracijos infrastruktūrą ir išteklius, įsitvirtinusius pabėgėlių bendruomeniniuose santykiuose, galima teigti, kad pabėgėlių išskaidymas taip pat gali neigiamai paveikti individo ar bendruomenės integracijos eigą.

LITERATŪRA

- Atfield, G., Brahmabhatt, K., O'Toole, T. (2007) *Refugees' Experiences of Integration*. Refugee Council and University of Birmingham [<http://www.refugeecouncil.org.uk/Resources/Refugee%20Council/downloads/researchreports/Integrationresearchreport.pdf>]
- Beresnevičiūtė, V. (2005) *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje*. Etniškumo studijos 2005. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas.
- Prieglobstį Lietuvoje gavusių užsieniečių ir jų šeimų narių socialinių ir profesinių poreikių tyrimas*. Prieglobstį gavusių užsieniečių socialinių ir profesinių poreikių sociologinės apklausos rezultatų analizė (2003). Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Trečiojo tyrimų etapo ataskaita. Vilnius.
- Granovetter, M. S. (1973) "The Strength of Weak Ties". *American Journal of Sociology*, Vol. 78, No. 6 [<http://www.stanford.edu/dept/soc/people/mgranovetter/documents/granstrengthweak-ties.pdf>]
- Integration of Third-country Migrants*. Background Paper. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Dublin, 2007.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2003) *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas.
- Lay, G., Lin, N., Leung, S. (1998) "Network Resources, Contact Resources, and Status Attainment". *Social Networks*, Vol. 20, No. 2. P. 159–178 [http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MIimg&_imagekey=B6VD1-3V72SSR-5-3&_cdi=5969&_user=1049315&_orig=search&_coverDate=04%2F30%2F1998&_sk=999799997&view=c&wchp=dGLbVzbzSkWW&md5=b518a6adadfe70a7f881ce941ca7d8cf&ie=/sdarticle.pdf]
- Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras. Socialinių tyrimų institutas (2008) Projekto „Aktyvi integracija šiandien – sėkmė rytoj“ tyrimas – *Prieglobstį gavusių užsieniečių įvaizdis Lietuvos visuomenės požiūriu*. Vilnius [http://www.rppc.lt/news_read2,920,lt.html]
- Lin, N. (1999) "Building a Network Theory of Social Capital". *Connections*, No. 22(1). P. 28–51 [[http://www.insna.org/Connections-Web/Volume22-1/V22\(1\)-28-51.pdf](http://www.insna.org/Connections-Web/Volume22-1/V22(1)-28-51.pdf)]
- Lin, N. (2005) *A Network Theory of Social Capital*. Duke University [<http://sociology.nccu.edu.tw/Chinese/speech/paper-final-041605.pdf>]
- Loizos, P. (2000) "Are Refugees Social Capitalists?" in Barou, S., Field, J., Schuller, T. (eds.) *Social Capital: Critical Perspective*. Oxford University Press. P. 125–141.
- Lori, A. B. (2008) *Social Networks and the Dynamics of Labor Market Outcomes: Evidence from Refugees* [http://socrates.berkeley.edu/~raphael/IGERT/Workshop/beaman_networks_0108%20rev.pdf]
- Navjot, K. L., Harvey, K. (2007) "Social Capital and Refugee Resettlement: The Social Networks of Refugees in Canada". *Journal of International Migration and Integration*. Springer, Netherlands.

- Socialinės ekonomikos institutas (2006) *Pabėgėlių ir jų šeimų poreikių Lietuvos Respublikoje tyrimo ataskaita*. Kaunas [http://www.lygus.lt/pabegeliai/files/Pabegeliu%20poreikiai_tyrimo%20ataskaita%20su%20log.doc]
- Socialinės ekonomikos institutas (2005) *Prieglobsčio prašytojų socialinės ir profesinės integracijos galimybių studijos ataskaita*. Kaunas [<http://www.in.corpore.lt/customfiles/lt/galimybium%20studija.doc>]
- Social Integration: Approaches and Issues* (1994) United Nations Research Institute for Social Development. UNRISD, Briefing Paper No. 1. World Summit for Social Development [[http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/d2a23ad2d50cb2a280256eb300385855/510920da18b35a6880256b65004c6a7b/\\$FILE/bp1.pdf](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/d2a23ad2d50cb2a280256eb300385855/510920da18b35a6880256b65004c6a7b/$FILE/bp1.pdf)]
- Socialinių tyrimų institutas. Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras (2007) *Pabėgėlių integracijos procesų tyrimas. Valstybės paramos teikimo užsieniečių, gavusių prieglobstį Lietuvos Respublikoje, integracijai efektyvumo įvertinimas*. Tyrimo ataskaita. Vilnius.
- The Way Forward. Europe's Role in the Global Refugee Protection System* (2005) Towards the Integration of Refugees in Europe. European Council on Refugees and Exiles [<http://www.ec-re.org/files/Integ.pdf>]

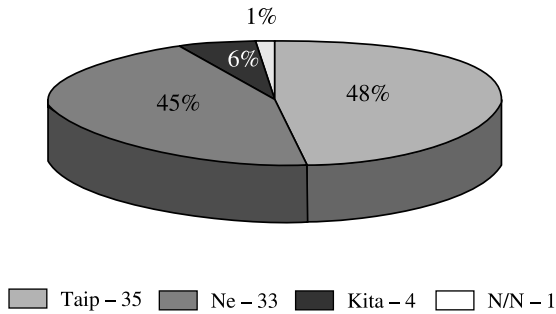
ŠALTINIAI

- Iman ir Plazi: mes esame vilniečiai*. Žuolytė J. „Vilniaus diena“, 2008 02 23 [<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=16066369>]
- Lietuvos Respublikos Seimas. Nr.: IX-2206 [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=232378]
- Pabėgėliams – pagalba ieškant darbo*. BNS, 2005 12 15 [<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=8265377>]
- Probleminiam rajonui – didesnė parama*. Meilė Taraškevičienė, „Valstiečių laikraštis“, 2008 01 15 [<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=15611097>]

Priedai¹⁷

1 PAV. Lietuvoje prieglobstį gavusių užsieniečių užimtumas

Ar šiuo metu dirbate (darbą, už kurį gaunate atlygį, įskaitant ir nenuolatinį darbą)?

1 LENTELĖ. Ar lentelėje išvardytos priežastys, Jūsų nuomone, gali būti kliūtis įsidarbinant?

	Taip		Ne		N/N	
	N	proc.	N	proc.	N	proc.
1. Amžius	21	28,8	42	57,5	10	13,7
2. Kalba	47	64,4	23	31,5	3	4,1
3. Trūksta pagalbos ieškant darbo	24	32,9	39	53,4	10	13,7
4. Neigiamas darbdavių požiūris į pabėgėlius	25	34,2	38	52,1	10	13,7
5. Lytis*	10	13,7	51	69,9	12	16,4
6. Išsilavinimo ar kvalifikacijos trūkumas	31	42,5	32	43,8	10	13,7
7. Nežinau, kur ieškoti darbo	18	24,7	45	61,6	10	13,7
8. Asmeninės sveikatos problemos	36	49,3	29	39,7	8	11,0
9. Situacija šeimoje**	26	35,6	36	49,3	11	15,1
10. Kita (religija – 1; visuomenės ir institucijų nepasitikėjimas – 1)	2	2,7	0	0	71	97,3

* Darbdavys tam tikram darbui ieško būtent vyro ar moters.

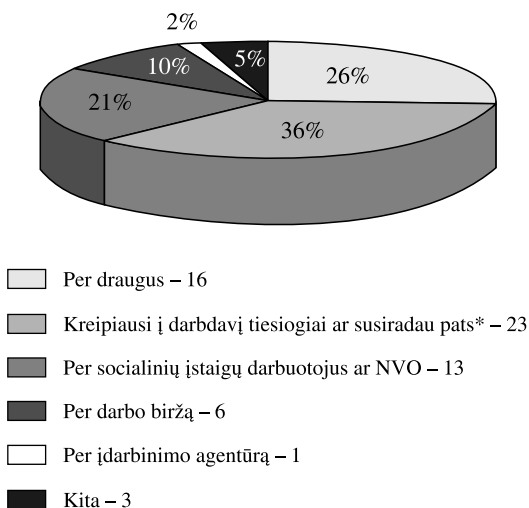
** Auginami nepilnamečiai vaikai.

¹⁷ Sudaryta straipsnio autoriaus remiantis tyrimo duomenimis.

2 LENTELĖ. Nurodykite, ar per pastaruosius 12 mėnesių Jums teko susidurti su neigiamą reakcija lentelėje išvardytose situacijose

	Taip (1)		Ne (2)		N/N	
	N	proc.	N	proc.	N	proc.
1. Darbe (dirbant)	11	15,1	46	63,0	16	21,9
2. Ieškant darbo	13	17,8	44	60,3	16	21,9
3. Ieškant būsto	26	35,6	37	50,7	10	13,7
4. Iš kaimynų	7	9,6	54	74,0	12	16,4
5. Iš socialinių darbuotojų	9	12,3	54	74,0	10	13,7
6. Iš policijos	10	13,7	51	69,9	11	15,1
7. Parduotuvėje	6	8,2	56	76,7	11	15,1
8. Viešajame transporte	13	17,8	50	68,5	10	13,7
9. Kitur (įrašykite):	1	1,4	0	0	72	98,6

2 PAV. Kokiu būdu susiradote tą darbovietę, kurioje dirbate ar dirbote paskutiniu metu?

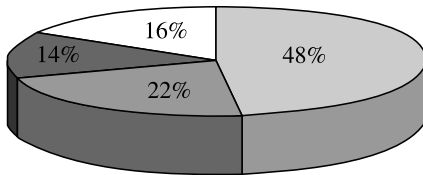

* Per skelbimus spaudoje (7), per internetą (1).

Kita	N
Darbą pasiūlė migracijos tarnyboje išlaikius lietuvių kalbos egzaminą	1
Užsiregistravo darbo biržoje, tačiau padėjo socialinis darbuotojas	2

3 PAV. Pagalba pabėgėliams ieškant būsto

Nurodykite, kas Jums labiausiai padėjo susirasti būstą, kuriame gyvenate šiuo metu

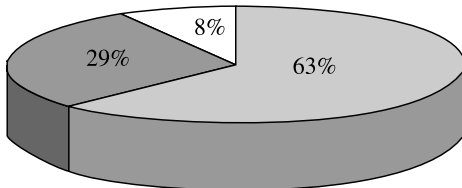

Socialiniai darbuotojai, kuratoriai – 35*
 Patys – 16
 Draugai, pažįstami, šeimos nariai – 10
 N/N – 12

* Pirmą butą surado brolis, antrą – socialinė darbuotoja.

4 PAV. Neigiamas būstų savininkų požiūris

Ar neigiamas butų savininkų požiūris į pabėgėlius ar kitataučius, Jūsų nuomone, gali būti kliūtis ieškant būsto?

Taip – 46
 Ne – 21
 N/N – 6

3 LENTELĖ. Kas labiausiai padėjo įveikti (pačių respondentų apklausos metu minėtus (aut. past.) sunkumus:

	Taip (1)		Ne (2)		N/N	
	N	proc.	N	proc.	N	proc.
1. Pabėgėlių priėmimo centro darbuotojų pagalba	51	69,9	14	19,2	8	11,0
2. Socialinių darbuotojų ir kuratorių pagalba (ne RPPC darbuotojų)	54	74,0	11	15,1	11	15,1
3. Draugų pagalba	43	58,9	20	27,4	10	13,7
4. Šeimos narių pagalba	41	56,2	22	30,1	10	13,7
5. Kita	3	4,1	0	0	70	95,9

4 LENTELE. Ar žinotumėte, kur pačiam kreiptis (be kuratoriaus pagalbos), jeigu:

	Taip		Ne		N/N	
	N	proc.	N	proc.	N	proc.
Jums į namus reikėtų išsikviesti santechniką	45	61,6	23	31,5	5	6,8
Jums į namus reikėtų išsikviesti gydytoją	59	80,8	10	13,7	4	5,5
Jeigu taptumėte nusikaltimo (užpuolimo, vagystės) auka ir tektų kreiptis į policiją	56	76,7	12	16,4	5	6,8

The Analysis of Social Resources of Foreigners Who Have Been Granted the Refugee Status or Temporary Protection in Lithuania

Karolis Žibas

INSTITUTE FOR SOCIAL RESEARCH, CENTRE OF ETHNIC STUDIES, LITHUANIA

SUMMARY: This article analyzes obstacles for successful social integration of foreigners who have been granted the refugee status or temporary protection in Lithuania. It also focuses on the analysis of social resources of refugees as well as on the impact of these resources on individual and collective integration experiences (integration to labour market, access to housing and other sectors). Article discusses social resources which are (un)successfully used by refugees in order to tackle the problems they face during social integration programme, as well as identifies social ties that have big significance in the process of integration of refugees in Lithuania. The article also focuses on social resources and social ties of particular refugee groups as well as different access to social services and different attitudes towards using these services. The analysis is based on the data from 2007 research “The evaluation of effectiveness of government’s support for foreigners who have been granted the refugee status or temporary protection in Lithuania”.

Key words: FOREIGNERS WHO HAVE BEEN GRANTED REFUGEE STATUS OR TEMPORARY PROTECTION, REFUGEES, SOCIAL INTEGRATION, SOCIAL RESOURCES.